

**การจัดเงื่อนไขการเกิดยุงลายเพื่อป้องกันควบคุมโรคไข้เลือดออกของชุมชนตลาดพุดหัด
อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช**

**The Eradication of Condition of *Aedes aegypti* Sources through Dengue Prevention and Control in
Thalaad Peuruhat Mueang District Nakhorn Si Thammarat**

ผศ. ดร. จรวย สุวรรณบำรุง* และคณะ**

* สำนักวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์

** ตลาดพุดหัด ตำบลปากพูน อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช จังหวัดนครศรีธรรมราช

บทสรุป

โรคไข้เลือดออกเป็นปัญหาที่สำคัญทางสาธารณสุขของไทย ส่วนหนึ่งของปัจจัยสาเหตุมาจากพฤติกรรมของคนที่เป็นต้นเหตุ และการเปลี่ยนแปลงทางสิ่งแวดล้อมที่เป็นแหล่งเพาะพันธุ์ยุง ตลอดจนเชื้อไวรัสเดงกีที่เป็นสาเหตุที่มีหลายสายพันธุ์ซึ่งไม่ยารักษาที่เฉพาะ ชุมชนตลาดพุดหัด ตำบลปากพูน จังหวัดนครศรีธรรมราชเป็นชุมชนหนึ่งที่มีปัญหาโรคไข้เลือดออก การศึกษาครั้งนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาสถานการณ์ปัญหาไข้เลือดออกที่มีอยู่ในชุมชนโดยเน้นศึกษาถึงเงื่อนไขที่ส่งผลให้เกิดยุงลายและยุงลายสามารถเป็นพาหะนำโรคไข้เลือดออกสู่คนในชุมชน 2) ศึกษาแนวทางกำจัดเงื่อนไขที่ส่งผลให้เกิดยุงลายและสร้างการเคลื่อนไหวของชาวบ้านเพื่อแก้ปัญหา และ 3) สร้างความตระหนักของกลุ่มและองค์กรชาวบ้านที่สามารถบริหารจัดการผลที่เกิดขึ้นตามแนวทางกำจัดเงื่อนไขที่ส่งผลให้เกิดความชุกชุมของยุงลายในชุมชนให้มีความยั่งยืน การดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของชุมชน ออกเป็น 6 ระยะ คือ 1) การกำหนดทีมวิจัย 2) การเตรียมความพร้อมของทุกฝ่าย 3) การศึกษาข้อมูลและสถานการณ์ 4) การรวมกลุ่มในการแก้ปัญหา 5) การปฏิบัติการแก้ปัญหาและประเมินผล และ 6) การวิเคราะห์และเขียนรายงานผลการศึกษาแบ่งออกเป็น 3 ส่วนคือ 1) บริบทและสถานการณ์ปัญหาไข้เลือดออกของชุมชน 2) การเคลื่อนไหวของกลุ่มชาวบ้าน และ 3) ความตระหนักของกลุ่มชาวบ้านในการบริหารผลที่เกิดขึ้น

สถานการณ์ปัญหาและเงื่อนไขการเกิดยุงลายที่นำไปสู่การเกิดโรคไข้เลือดออก จากบริบทของชุมชนตลาดพุดหัด มีขอบเขตของพื้นที่ประมาณ 600 ตารางเมตร จำนวนชาวบ้าน 733 คนจากบ้านเรือน 128 หลังคาเรือนซึ่งตั้งบ้านเรือนอย่างแออัด บริเวณรอบบ้าน ล้ำคลองตลอดถึงถนนมีขยะทั้งเก่าและใหม่ ชุมชนมีความเข้าใจในปัญหาและระบุได้ถึงสาเหตุของปัญหา คือ 1) ตัวชาวบ้านเองที่ไม่สนใจในการจัดการขยะต่างคนต่างไม่สนใจกัน ส่วนใหญ่ทิ้งขยะลงคลองเพราะที่ผ่านมาก็ทิ้งมาตลอดตั้งแต่รุ่นของพ่อแม่ 2) ไม่มีที่ทิ้งขยะ เอามาวางไว้สุนัขก็มาคุ้ยเขี่ย 3) รถมารับขยะไม่ตรงเวลา มาบ้าง ไม่มาบ้าง 4) ภาวะเศรษฐกิจของชุมชนหาเช้ากินค่ำ ทำให้มีนิสัยของคนในชุมชนเปลี่ยนไป “ต่างคนต่างอยู่” “ไม่รักกัน เห็นแก่พวกพ้องของตนเอง” และ 5) กระแสการใช้พลาสติกที่เพิ่มขึ้นในปัจจุบันที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ การสำรวจแหล่ง

เพาะพันธุ์ลูกน้ำยุงลายในแต่ละบ้านต่อบ้านที่สำรวจ 100 หลัง (HI) พบ HI = 22 % ซึ่งมากกว่าค่ามาตรฐานที่กำหนด $HI \leq 10$ % แสดงว่า มียุงตัวเมียอยู่ในพื้นที่ 400,000 ตัว ต่อ พื้นที่ 1 ตารางกิโลเมตร โอกาสเกิดการระบาดของโรคไข้เลือดออกได้มากขึ้นเนื่องจากยุงลายสามารถบินได้ครั้งละ 80-100 เมตร จากการสำรวจสิ่งแวดล้อมของชุมชนพบว่าระบบนิเวศเอื้อต่อการมีแหล่งเพาะพันธุ์ยุงจากภาชนะในบ้านและนอกบ้านซึ่งมีโอ่งเก็บน้ำของแต่ละบ้าน ดังนั้นชุมชนตลาดพุดหัดจึงเป็นชุมชนที่มีความเสี่ยงต่อการเกิดโรคไข้เลือดออกโดยพบอัตราการป่วยด้วยโรคไข้เลือดออกในปี พ.ศ. 2551 และ 2553 ที่สูงถึง 638 และ 272 รายต่อแสนประชากรซึ่งสูงจากเกณฑ์มาตรฐานของกระทรวงสาธารณสุข

การเคลื่อนไหวของกลุ่มชาวบ้านมี 5 ระยะ กล่าวคือ 1) ระยะรับรู้ ตื่นตัว และเตรียมพร้อมชุมชน เข้าร่วมกิจกรรมชี้แจง การสนทนากับผู้รู้ภายนอก การประชุมแสดงความคิดเห็น 2) ระยะร่วมแรง ร่วมคิด และร่วมประเมินสถานการณ์ ชาวบ้านให้ความร่วมมือในการสำรวจ เก็บรวบรวมข้อมูลโดยแกนนำ 3) ระยะระดมสมอง แบ่งปันและเข้ากลุ่มโดยกลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มวัยทำงาน และเยาวชน และกำหนดกิจกรรมตามบริบทของชุมชนริมน้ำ 4) ระยะร่วมแรง ร่วมใจ แก้ปัญหาตามสถานการณ์ทั้งกิจกรรมดาวพิเศษที่มีการดำเนินการทุกวันเสาร์ การรณรงค์ใหญ่โดยเน้นวันที่ชาวบ้านส่วนใหญ่พร้อมเดือนละ 1 ครั้ง การประชาสัมพันธ์โดยกติกาสุมชน โปสเตอร์คำขวัญ กิจกรรมเยาวชนรุ่นใหม่ใส่ใจสิ่งแวดล้อม ที่เป็นการให้ความรู้เรื่องไข้เลือดออก และธนาคารขยะ และกลุ่มแกนนำหลักที่เป็นกลุ่มประสานและกระตุ้นชาวบ้าน และ 5) ระยะตามติดผลลัพธ์และปรับเปลี่ยน ประเมินค่าดัชนีลูกน้ำยุงลาย การจัดการขยะ และสมรรถนะชุมชนในการป้องกันและควบคุมโรคไข้เลือดออก วิเคราะห์ข้อมูลโดยเปรียบเทียบก่อน ขณะ และหลังดำเนินการ

ความตระหนักของกลุ่มชาวบ้านในการบริหารผลที่เกิดขึ้นตามแนวทางกำจัดเงื่อนไขในชุมชนให้มีความยั่งยืน แบ่งเป็น 6 ประเด็น ได้แก่ 1) รูปแบบการจัดการขยะของชุมชนที่มีการจัดกลุ่มชาวบ้าน และมีกิจกรรมต่างๆที่เหมาะสมกับบริบทของชุมชน มีกติกาสุมชน คำขวัญที่ได้จากมติของชาวบ้าน และระบบการจัดการขยะที่มีถังขยะแต่ละครัวเรือน และจุดรับขยะรวมของชุมชน 2) ผลลัพธ์ของการจัดการขยะ ที่มีจำนวนและร้อยละของการคัดแยกขยะเพิ่มขึ้นหลังดำเนินการ 3) ดัชนีลูกน้ำยุงลายที่ลดลงอย่างชัดเจน และไม่พบอัตราการป่วยของไข้เลือดออกในช่วง 12 เดือนของการดำเนินการ 4) ความรู้เบื้องต้นของโรคไข้เลือดออกของเยาวชนหลังการดำเนินการที่เพิ่มขึ้นอย่างนัยสำคัญทางสถิติ $P < .001$ 5) สมรรถนะชุมชนในการแก้ปัญหาโรคไข้เลือดออกมีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ $P < .001$ และ 6) ผลการเรียนรู้ของชาวบ้านที่มีการเปลี่ยนแปลงของชุมชนในการจัดการขยะ

จากการศึกษาสถานการณ์ที่เป็นบริบทของชุมชนตลาดพุดหัดแล้วนำมาวิเคราะห์ เกิดการรวมกลุ่มเพื่อวางแผนร่วมกันก่อให้เกิดการเคลื่อนไหวของกลุ่มชาวบ้าน และกิจกรรมต่างๆในการจัดเงื่อนไขของปัญหาโรคไข้เลือดออกเป็นระยะๆทั้ง 5 ระยะ ผลที่เกิดขึ้นที่มีความแตกต่างจากก่อนดำเนินการ ตลอดถึงการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นของชุมชนถือเป็นทุนทางสังคมในการแก้ปัญหาต่อไปของชุมชนอย่างยั่งยืน

กิตติกรรมประกาศ

การดำเนินการศึกษา “การจัดเงื่อนไขการเกิดขุณยลายเพื่อป้องกันควบคุมโรคไข้เลือดออกของชุมชนตลาดพลูห้า อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช” เน้นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของชุมชน (Participatory Action Research) โดยชาวบ้านในชุมชนร่วมกับทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องที่มีนักวิจัยเข้าร่วมสนับสนุนด้านวิชาการ มีขั้นตอนการดำเนินการของการร่วมคิด ประเมินสถานการณ์ วางแผน ลงมือดำเนินการ และการประเมินผล ตลอดถึงการร่วมใช้ประโยชน์ของผลการวิจัยครั้งนี้ที่เป็นการวิจัยเพื่อท้องถิ่น

ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาจะเป็นรูปแบบหนึ่งของการสร้างความสมรรถนะชุมชนในการแก้ปัญหาไข้เลือดออกที่สะท้อนบริบทของชุมชนโดยชุมชนเป็นผู้กำหนดเอง การดำเนินการทั้งหมดตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาตั้งแต่เดือนสิงหาคม พ.ศ. 2553 ถึง เดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2554 สัมพันธภาพที่เกิดขึ้นของเครือข่ายที่ร่วมกิจกรรม การประสานงาน การสื่อสาร และกิจกรรมแต่ละกิจกรรมล้วนเกิดจากการมีส่วนร่วมของชาวบ้านทุกคนในชุมชนตั้งแต่ กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มผู้ใหญ่บ้าน กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเยาวชนและเด็กของชุมชน สถานการณ์ทั้งหมดที่เกิดขึ้นเกิดจากจิตอาสา ความพยายามในการร่วมมือร่วมใจของชุมชนทั้งสิ้น

ผู้วิจัยหลักและคณะขอขอบคุณความร่วมมือ และเสียสละเวลาของกลุ่มผู้เข้าร่วมการวิจัยทั้งกลุ่มแกนนำชาวบ้าน และชาวบ้าน ตลอดจนหน่วยงาน องค์กรต่างๆที่มีส่วนเกี่ยวข้อง องค์กรบริหารส่วนตำบล ปากพูน กำนัน ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 9 ผู้นำชุมชน ผู้นำท้องถิ่น ผู้นำศาสนา อสม. ครู โรงเรียนรพ.สต. ปากพูนสาขापากพูน ตัวแทนกลุ่มต่างๆในชุมชนตลาดพลูห้า หมู่ที่ 9 ตำบลปากพูน อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช จังหวัดนครศรีธรรมราช โดยแกนนำชาวบ้านและเยาวชนที่อาสาเข้าร่วมกิจกรรมจนกลายเป็น “กลุ่มแฟนพันธุ์แท้” แม้ว่าคนเหล่านี้ไม่มีตำแหน่งใดๆในชุมชน ขอขอบคุณสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยและมหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ที่สนับสนุนทุนในการวิจัย ขอขอบคุณสำนักวิชาพยาบาลศาสตร์ สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ ที่ให้โอกาสให้ผู้วิจัยหลักได้ดำเนินโครงการวิจัยครั้งนี้ และขอขอบคุณ ดร. เลิศชาย ศิริชัย ผู้ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดที่ให้การสนับสนุนในการดำเนินการวิจัยเป็นอย่างดี ตลอดจนอีกหลายๆกลุ่มคน หลายๆภาคส่วนที่ไม่อาจกล่าวถึงได้ครบถ้วนในที่นี้

สุดท้ายผู้วิจัยหลักหวังว่าผลการวิจัยครั้งนี้จะข้อมูลตัวอย่างสถานการณ์ของการเรียนรู้ของชุมชนในแก้ปัญหาไข้เลือดออกที่เน้นการจัดการสิ่งแวดล้อม ตลอดจนการนำผลหรือวิธีการศึกษาไปประยุกต์ใช้กับชุมชนอื่นๆ ที่มีปัญหาหรือบริบทใกล้เคียง

ผศ. ดร. จรวัย สุวรรณบำรุง และคณะ

กรกฎาคม 2554